

УДК 81'255.4:[811.133.1:811.161.3]

UDC 81'255.4:[811.133.1:811.161.3]

**ПЕРАДАЧА ФРАНЦУЗСКІХ ФАНЕМ
/O/ I /ɔ/ ПРЫ ПРАКТЫЧНАЙ
ТРАНСКРЫПЦЫІ НА БЕЛАРУСКУЮ
МОВУ БЕЗЭКВІВАЛЕНТНЫХ
УЛАСНЫХ ІМЁН**

**CONVEYING THE FRENCH
PHONEMES /O/ I /ɔ/ IN PRACTICAL
TRANSCRIBING CULTURE-SPECIFIC
PROPER NAMES INTO THE
BELARUSIAN LANGUAGE**

П. Р. Ламака,
аспірант кафедры
агульнага і рускага мовазнаўства БДПУ

P. R. Lamaka
Post-Graduate Student of the Department
of General and Russian Linguistics, BSPU

Поступіў у рэдакцыю 12.07.16

Received on 12.07.16

У артыкуле разглядаюцца спосабы перадачы французскіх губных галосных задняга рада /ɔ/ і /o/ пры практычнай транскрыпцыі на беларускую мову безэквівалентных уласных імён. Паказваецца, што ў большасці пазіцый пры транскрыбіраванні /ɔ/ і /o/ значнай варыятыўнасці не назіраецца. Выяўляецца неаднастайнасць транскрыбіравання фанем /ɔ/ і /o/ пасля санорных зычных /j/, /l/ і /ŋ/, дэманструюцца прычыны такой арфаграфічнай і арфаэпічнай непааслядоўнасці. Прапануюцца правілы ўніфікаванай перадачы /ɔ/ і /o/ пасля названых зычных. Робіцца выснова, што прынятыя ў беларускай мове спосабы перадачы французскіх фанем /o/ і /ɔ/ прыводзяць да значных інфармацыйных страт пры транскрыбіраванні ў сувязі з частым супадзеннем у беларускім напісанні /o/ і /ɔ/ з /a/, /ɑ/ або /ø/, /œ/.

Ключавыя словы: французскія фанемы, транскрыпцыя, транслітарацыя, уласныя імёны, варыятыўнасць

The article deals with the means of transferring the French back labial vowels /ɔ/ and /o/ while transcribing proper names which have no translational equivalent in the Belarusian language. It is demonstrated that in the majority of phonetic positions there is no considerable variability in transcribing /ɔ/ and /o/. The lack of uniformity in rendering the phonemes /ɔ/ and /o/ after the sonants /j/, /l/ and /ŋ/ is revealed. The causes of this orthographic and pronouncing heterogeneity are brought to light. The rules of unified transcription of /ɔ/ and /o/ after the above-mentioned sonants are proposed. It is concluded that the adopted means of transferring /ɔ/ and /o/ in the Belarusian language causes important information losses due to frequent coincidence of /ɔ/ and /o/ with the phonemes /a/, /ɑ/ or /ø/, /œ/.

Keywords: French phonemes, transcription, transliteration, proper names, culture specificity.

Надзённыя патрэбы перакладчыцкай і энцыклапедычнай практыкі абумоўліваюць неабходнасць выяўлення аптымальных правіл перадачы французскіх губных галосных задняга рада /o/ і /ɔ/ пры практычнай транскрыпцыі на беларускую мову безэквівалентных уласных імён, што і з'яўляецца мэтай дадзенага артыкула. Пытанне правапісу галосных на месцы французскіх /ɔ/ і /o/ да гэтага часу закраналася толькі ў рамках агульнаарфаграфічнай праблематыкі [1], але яшчэ не становілася прадметам спецыяльнага даследавання.

У беларускай мове, таксама як у рускай, адбываецца нейтралізацыя апазіцыі фанем /o/ і /ɔ/, супрацьпастаўленых у французскай мове па пад'ёму, што ў пэўнай ступені зніжае інфарматыўнасць практычнай транскрыпцыі. У апошнім складзе слова або асобнага кампанента састаўнога ўласнага імя, за выключэннем выпадкаў знаходжання пасля /ŋ/, /j/ ці /l/, фанемы /o/ і /ɔ/ рэгулярна перадаюцца беларускай літарай *o*: *Jouhaux* – Жуо [2, с. 554], *Beaufre* – Бофр [3, с. 334], *Joffre* – Жофр [4, т. 10, с. 123], *Fontenay-aux-Roses* – Фантэнэ-о-Роз [4, т. 2, с. 272], *Desbordes-Valmore* – Дэборд-Вальмор [5, с. 133] і г. д.

Пасля фанемы /ŋ/ у апошнім складзе слова (пад націскам) /o/ і /ɔ/ звычайна перадаюцца літарай *ё*: *Pugno* – Пюньё [1, с. 117], *Vergniaud* – Верньё [6, т. 10, с. 629; 4, т. 6, с. 469; 7, с. 24], *Lagneau* – Ланьё [8, с. 56], *Gangnot* – Ганьё [8, с. 108], *boulevard des Batignolles* – вуліца Баціньёль [9, с. 221], *Pagnol* – Паньёль [10, т. 2, с. 185, 317] і інш. Адлюстраванне фанем /o/ і /ɔ/ у такой пазіцыі літарай *o*, якое пад уплывам норм рускай транскрыпцыі было шырока распаўсюджана да рэформы 1957 г., зараз сустракаецца вельмі рэдка: *Lagneau* – Ланьё [11, с. 143]. Бясспрэчна, транскрыбіраванне /o/ і /ɔ/ пасля /ŋ/ літарай *o* з'яўляецца больш інфарматыўным, чым выкарыстанне літары *ё*, бо пры гэтым не адбываецца змешвання /o/, /ɔ/ з /ø/, /œ/: *Lagneau* – Ланьё, але *Lagnieu* – Ланьё. Улічваючы, аднак, што два апошнія правапісныя зводы прадугледжваюць напісанне раздзяляльнага мяккага знака толькі перад літарамі *e*, *ё*, *i*, *ю*, *я* [1, с. 43; 12, с. 24], падобную перадачу спалучэнняў /ŋo/, /ŋɔ/ нельга прызнаць адпаведнай нормам беларускай мовы. Сустракаюцца два спосабы транскрыбіравання фанемы /ɔ/ пасля /ŋ/ у ненаціскным становішчы – літарай *ё* (*Bagnolet* – Баньёле [4, т. 12, с. 150]) і літарай *я* (*Seignobos* – Сеньябос [13, т. 6, кн. 2,

с. 36]). Прымаючы пад увагу тэндэнцыю да выцяснення ў становішчы перад галосным фанемы /ɲ/ біфанемным спалучэннем /ɲj/, пытанне той ці іншай перадачы ненаціскага /ɔ/ пасля /ɲ/ мэтазгодна вырашаць у залежнасці ад таго, які спосаб будзе выбраны для транскрыбіравання спалучэння /ɲɔ/ не ў апошнім складзе слова пасля зычнага.

Не ў апошнім складзе слова (або асобнага кампанента састаўнога ўласнага імя) фанемы /o/ і /ɔ/, якім не папярэднічаюць /ɲ/ ці /j/, адпаведна правілам беларускай арфаграфіі, перадаюцца літарай *a*: *Auban* – *Абан* [14, с. 136], *Paumelle* – *Памэль* [15, с. 49], *Brossolette* – *Брасалет* [16, с. 90], *Fossoré* – *Фасар'е* [17, № 1/2, с. 160] і г. д. Вельмі рэдка ў пасляваенны перыяд сустракаецца перадача /ɔ/ і /o/ у падобным становішчы літарай *o*. У энцыклапедычных выданнях адзінкавыя выпадкі такой транскрыпцыі зафіксаваны толькі пры механічным пераносе рускіх форм: *Beauvais* – *Бове* [4, т. 12, с. 353], *Garaudy* – *Гародзі* [4, т. 1, с. 418], *hôtel Solvay* – *асабняк Сольве* [4, т. 11, с. 449], *Gosselet* – *Госеле* [6, т. 3, с. 76]. Крыху часцей о ў ненаціскай пазіцыі ўжываецца ў перакладах французскай мастацкай і (у большай ступені) навуковай літаратуры: *Grolet* – *Гроле* [9, с. 107], *Solis* – *Соліс* [18, с. 136], *Toesca* – *Тозска* [18, с. 298], *Jomini* – *Жоміні* [3, с. 322], *Bonnet* – *Бонэ* [3, с. 185], *Norpois* – *Норпуа* [16, с. 27], *Vauban* – *Вобан* [19, с. 144], *Maudit* – *Мод'і* [19, с. 458], *Barbey d'Aureville* – *Барбэ д'Орэвілі* [5, с. 167] і інш. Як відаць з прыведзеных прыкладаў, перадача ненаціскага /ɔ/ і /o/ як о спарадычна выкарыстоўвалася многімі сучаснымі беларускімі перакладчыкамі з французскай мовы (Л. Казырам, А. Асташонкам, З. Коласам і інш.), але ні ў кога з іх яна не набыла сістэмнага характару. Найбольш часта адмова ад акання пры афармленні французскіх уласных імён назіраецца ў асобных (найперш навуковых) перакладах з іншых еўрапейскіх моў (асабліва ў [20]), але і тут яна паслядоўна не вытрымліваецца. Можна думаць, што пранікненне падобных напісанняў у перакладныя выданні выклікана не арыентацыяй на рускую мову, а галоўным чынам жаданнем павысіць інфарматыўнасць беларускай практычнай транскрыпцыі, з аднаго боку, і, у пэўных выпадках, тэндэнцыяй да адштурхоўвання ад дзейных норм беларускай арфаграфіі, імкненнем наблізіцца да прынятага ў дваццатыя – пачатку трыццатых гадоў (да рэформы 1933 г.) правапісу – з другога. Бясспрэчна, адлюстраванне ненаціскага /ɔ/ і /o/ літарай *o* дазваляе значна лепш перадаць фанемныя супрацьпастаўленні зыходнай мовы, бо пры гэтым не адбываецца супадзення /ɔ/, /o/ з /a/, /ɑ/, якое істотна ўскладняе адваротную транскрыпцыю, зніжае інфарматыўнасць беларускай перадачы, правакуе несапраўдную аманімію (напрыклад: *Morin* – *Марэн* [4, т. 7, с. 563], *Maurin* – *Марэн* [16, с. 71] і *Marin* – *Марэн* [16, с. 80]).

Развіццё норм беларускай арфаграфіі пачынаючы з трыццатых гадоў XX стагоддзя ішло, аднак, па шляху паэтапнага скарачэння сферы ўжывання ненаціскага *o* ў беларускай мове. Паводле апошняй рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», літара *o* пішацца толькі пад націскам [12, с. 7]. Такім чынам, улічваючы відавочную мінарытарнасць гэтага спосабу транскрыбіравання на сучасным этапе развіцця беларускай літаратурнай мовы, яго неадпаведнасць правапіснаму зводу 2008 г. і ў сувязі з гэтым практычную немагчымасць яго паслядоўнага правядзення, трэба кваліфікаваць такія выпадкі як адхіленне ад норм сучаснай беларускай транскрыпцыі.

Пасля зычнага // фанемы /ɔ/ і /o/ у энцыклапедычнай літаратуры рэгулярна транскрыбіруюцца ў адпаведнасці з апісанай вышэй схемай (абедзвум фанемам адпавядае *o* пад націскам і *a* не пад націскам): *Loches* – *Лох* [4, т. 4, с. 189], *Vallorbe* – *Валорб* [6, т. 11, с. 317], *Flajoulot* – *Флажуло* [4, т. 9, с. 46], *Florian* – *Фларыян* [13, т. 2, с. 143], *Loti* – *Ляці* [4, т. 13, с. 470], *Lozeau* – *Лазо* [4, т. 7, с. 563], *Claudé* – *Кладэль* [4, т. 16, с. 471] і г. д. Гэта традыцыйны спосаб адлюстравання спалучэнняў /ɔ/ і /o/, які мае значнае пашырэнне і ў перакладных выданнях: *Chalannes* – *Шалон* [14, с. 229], *Les Sables-d'Olonne* – *Сабль-д'Алон* [9, с. 37, 21, с. 51], *Hauteclouque* – *Атклок* [16, с. 80], *Montlaur* – *Мантлор* [16, с. 11], *Malot* – *Мало* [18, с. 21], *Ragoulléau* – *Рагуло* [7, с. 207], *Gravelot* – *Гравэло* [5, с. 136], *Laurent* – *Ларан* [14, с. 205], *Locminé* – *Лакмінэ* [16, с. 75], *Collovald* – *Калаваль* [11, с. 98], *Plogoff* – *Плагоф* [11, с. 116] і інш. Побач з гэтым, у беларускіх перакладах мастацкай і асабліва навуковай літаратуры ў апошні час стаў актыўна выкарыстоўвацца і іншы прыём паказу паўмяккасці французскага // пад націскам /ɔ/ і /o/ у такім разе перадаюцца як *lé*: *quai de l'Horloge* – *Набярэжная Арлэж* [15, с. 128], *Belhomme* – *Бэлём* [22, с. 255], *Calonne* – *Калён* [19, с. 177], *Boulogne-Billancourt* – *Булён-Білянкур* [17, № 1/2, с. 166], *Delors* – *Дэлёр* [3, с. 232–233], *Dulaure* – *Дзюлёр* [20, с. 40], *Charlot* – *Шарлэ* [2, с. 209], *Mabileau* – *Мабілё* [2, с. 501; 3, с. 48], *Prélot* – *Прэлэ* [2, с. 43], *Jaffrelot* – *Жафрэлэ* [11, с. 142] і інш. Не пад націскам назіраецца ваганне паміж *ля* і *лэ*: *la rue Notre-Dame-de-Lorette* – *вуліца Номп-Дам-дэ-Лярэт* [15, с. 42; 22, с. 113], *Beau de Loménie* – *Бо дэ Лямэні* [2, с. 535; 3, с. 262], *Loti* – *Ляці* [5, с. 50], *Florian* – *Фларыян* [5, с. 101], *Claudé* – *Кладэль* [5, с. 9] і *Клэдэль* [16, с. 28, 253], *Flohic* – *Флэйк* [16, с. 207] і інш. Парушэнне традыцыі пры перадачы спалучэнняў /o/ і /ɔ/ выклікана ў першую чаргу ідэалагічна абумоўленым адштурхоўваннем ад рускай мовы, суб'ектыўнай і не зусім паслядоўнай арыентацыяй на прынятую да рэформы 1933 г. арфаграфію. Ствараючы неабгрунтаваны транскрыпцыйны разнабой, пурыстычныя ўстаноўкі ўваходзяць да таго ж у супярэчнасць з патрабаваннямі

інфарматыўнасці. У той час як традыцыйны спосаб транскрыпцыі дазваляе адрозніваць націскныя /o/ і /ɔ/ ад /ø/ і /œ/ (*Saint-Lô* – *Сен-Ло* [4, т. 16, с. 464], але *église Saint-Leu* – [царква] *Сен-Лё* [6, т. 1, с. 296]), інавацыйны падыход прыводзіць у апошнім складзе слова да супадзення гэтых галосных. Улічваючы, што перадача націскных /o/ і /ɔ/ пасля // літарай *o* аказваецца, такім чынам, адзіна мэтазгоднай, цвёрдае адлюстраванне // павінна быць пашырана і на становішча // перад ненаціскнымі /o/ і /ɔ/, дзе ў любым выпадку ў рамках дзейнай арфаграфіі нельга пазбегнуць інфармацыйных страт.

На перадачу /ɔ/, /o/ пасля зычнага /j/ уплывае становішча /jɔ/, /jo/ пад націскам і не пад націскам, у пачатку, сярэдзіне і канцы слова, пасля галосных і пасля зычных.

Пад націскам пасля галоснага спалучэнні /jo/, /jɔ/ у энцыклапедычнай практыцы рэгулярна транскрыбіруюцца літарай *ë*: *Maillot* – *Маë* [4, т. 10, с. 279], *palais de Chaillot* – *палац Шаë* [4, т. 12, с. 150], *Aillaud* – *Аë* [4, т. 12, с. 151], *Guillot* – *Гіë* [4, т. 10, с. 297], *Millau* – *Міë* [6, т. 10, карта да с. 630], *Bouillaud* – *Буë* [4, т. 18, кн. 1, с. 125; 6, т. 9, с. 271], *Vauonne* – *Баëна* [4, т. 2, с. 217]. Сінтэтычная мадэль перадачы /jo/ і /jɔ/ замацавана і ў рэестравых формах БелЭн: *Maillot* – *Маëль*, *Milhaud* – *Міë*, *Baillot* – *Баë*, *Cortaillod* – *Картаë*. Дадзены спосаб шырока ужываецца таксама ў перакладных выданнях: *Legentilhomme* – *Лэжанціём* [16, с. 80], *route de Boisguillaume* – *Буа-Гіёмская дарога* [22, с. 5], *Porte Maillot* – *плошча Маë* [9, с. 167], *Sédillot* – *Сэдыë* [2, с. 29], *Caillaux* – *Каë* [3, с. 147], *théâtre de Chaillot* – *т-р Шаë* [5, с. 174] і інш. Побач з гэтым /jo/ у канцавым адкрытым складзе нярэдка перадаецца як *ю* або *йë*: *Réveillaud-Pichon* – *Рэвëйю-Пішон* [18, с. 332], *Jouaux* – *Жуаю* [3, с. 227], *Caillaux* – *Каю* [3, с. 318; 16, с. 19] і *Kaÿë* [3, с. 345, 349], *porte Maillot* – *варомы Маÿë* [15, с. 92], *Maillot* – *Маю* [16, с. 10], *Veillot* – *Вëйю* [16, с. 12], *Godillot* – *Гадыйю* [23, с. 29] і інш. Спалучэнне *ю* можа выкарыстоўвацца і пры транскрыбіраванні /jɔ/ у закрытым складзе: *Villette* – *Вйюм* [16, с. 103]. Шырокае распаўсюджанасць напісання *ю*, *йë* абумоўлена цэлым комплексам фактараў. Пэўнае значэнне могуць мець інтэрферэнтны ўплыў рускай мовы, недастатковая акрэсленасць выбару паміж *ë* і *ю* ў арфаграфічным зводзе 1959 г. [1, с. 25], імкненне перакладчыка падкрэсліць іншамовны, экзатычны характар французскіх уласных імён, адасобіўшы іх ад правапісу апелятыўнай лексікі праз аналітычнае адлюстраванне /j/. Напісанне *ю*, у адрозненне ад транскрыпцыі *йë*, абгрунтоўваецца таксама патрабаваннямі інфарматыўнасці. Прынятыя ў беларускай мове правілы арфаграфічнага афармлення спалучэнняў /j/ + галосны аб'ектыўна зніжаюць фанемаадрознівальны патэнцыял беларускай практычнай транскрыпцыі, прыводзячы, у прыватнасці, да супадзення ў апошнім

складзе слова пасля галоснага /jo/, /jɔ/ з /jø/, /jœ/. Напрыклад: *Drilleaud* – *Дрыë* [2, с. 557] і *Drieu la Rochelle* – *Дрыë ла Рашэль* [4, т. 16, с. 471]. Транскрыбіраванне /jo/ і /jɔ/ як *ю* дазваляе дыферэнцыраваць гэтыя спалучэнні ў беларускай перадачы. Напісанне *ю* пасля галосных супярэчыць, аднак, апошняй рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», якая дапускае выкарыстанне літары *й* у сярэдзіне запазычаных слоў толькі перад зычнымі [12, с. 21].

У сярэдзіне слова пасля зычнага націскнага спалучэнні /jɔ/, /jo/ транскрыбіруюцца як *ьë* / *ë*: *Niort* – *Ньёр* [4, т. 16, с. 464], *Eugène Melchior* – *Эжэн-Мэльк'ёр* [5, с. 66]. Часта назіраецца транслітарацыя гэтых спалучэнняў як *іë* / *ьë* (адпаведна мадэлі, прадстаўленай у замацаваных традыцыйнай адпаведнасцях *Berlioz* – *Берліëз*, *Mariotte* – *Марыëм*), *Doniol-Valcrose* – *Даніëль-Валькрос* [4, т. 8, с. 264], *Mont Oriol* – «*Монт-Арыëль*» [6, т. 7, с. 8], *Auriol* – *Арыëль* [16, с. 156]. У перакладах ужываецца таксама напісанне *ю*: *Ansiaume* – *Ансіюма* [21, с. 175].

Транскрыпцыйная перадача спалучэння /jo/ на канцы слова пасля зычнага цяжкасцей не выклікае. У залежнасці ад папярэдняга зычнага /j/ транскрыбіруюцца як *ьë*, *'ë* або *ë*: *Comélieu* – *Камельë* [9, с. 239], *Pelliot* – *Пельë* [4, т. 14, с. 393], *Burniaux* – *Бюрньë* [4, т. 3, с. 88], *Garë* [7], *Mouriaux* – *Мур'ë* [2, с. 544], *Chassériaux* – *Шасэр'ë* [5, с. 203], *Souriau* – *Сур'ë* [5, с. 152], *Des Ombiaux* – *Дэзамб'ë* [6, т. 2, с. 285], *Grumiaux* – *Грум'ë* [6, т. 2, с. 287], *Le Biot* – *Ле-Б'ë* [6, т. 11, с. 317], *Biot* – *Б'ë* [4, т. 9, с. 187], *Pluviaut* – *Плююë* [8, с. 21] і інш. Як у сярэдзіне, так і ў канцы слова транскрыпцыйнае адлюстраванне /jo/ і /jɔ/ прыводзіць у беларускай мове, у адрозненне ад рускай, да нейтралізацыі апазіцыі /o/ і /ɔ/ з /ø/ і /œ/ пасля /j/. Параўнайце, напрыклад: *Doriot* – *Дар'ë* [7, с. 129] і *Darrieux* – *Дар'ë* [4, т. 16, с. 478], *Niort* – *Ньёр* [6, т. 10, карта да с. 630] і *Nieul* – *Ньëль* [9, с. 332].

Шырокае распаўсюджанне і ў энцыклапедычнай, і ў перакладчыцкай практыцы набыла таксама транслітарацыйная перадача канцавога /jo/, нягледзячы на яе правапісную неўнармаванасць. Паводле арфаграфічнага зводу 1959 г., злучэнні *ю*, *йю*, якія вымаўляюцца як два склады ў беларускай мове, у канцавым адкрытым складзе павінны былі абазначацца літарамі *ю* (*йю*) (выключэнне – слова *радыë* [1, с. 24–25]). Гэта правіла пад уплывам рускай мовы прывяло да ўзнікнення ў беларускай напісанню *Joliot-Curie* – *Жалію-Кюры*, *Herriot* – *Эрыю*, *Hanriot* – *Анрыю*, *Biot* – *Бю*, *Viau* – *Вю*, якія і былі замацаваны рэестрам Беларускай энцыклапедыі (першыя два – ужо рэестрам БелСЭ). Паводле гэтай мадэлі звычайна перадаюцца ў энцыклапедычнай практыцы і французскія безэквівалентныя ўласныя імёны, калі ў іх рускіх адпаведніках канцавое спалучэнне /jo/ адлюстроўваецца транслітарацыйна (як *ю*): *Chassériaux* – *Шасерыю* [4, т. 13, с. 155], *Thériault* –

Тэрыю [6, т. 5, с. 369], *Goriot* – *Гарыю* [10, т. 1, с. 277], *Le Clézio* – *Ле Клезію* [4, т. 16, с. 472]. Традыцыйная беларуская форма шырока вядомых антрапонімаў *Joliot-Curie* і *Herriot*, як правіла, знаходзіць падтрымку і ў перакладчыцкай практыцы: *Жалію-Кюры* [18, с. 105], *Эрыю* [21, с. 239; 16, с. 86; 3, с. 9] побач з *Эрыё* [3, с. 184]. Аднак пры транслітарацыйнай перадачы канцавога спалучэння зычны + /j/ у французскіх онімах, якія яшчэ не набылі трывалых адпаведнікаў, беларускія перакладчыкі звычайна пазбягаюць нехарактэрнага для беларускай мовы хіятусу (зліяння) з дапамогай устаўнога [й]: *Odiot* – *Адыё* [7, с. 61], *Viaud* – *Віё* [15, с. 143], *Pelliot* – *вуліца Пэліё* [17, № 3/4, с. 154], *rue Marlioz* – *вуліца Марліё* [17, № 3/4, с. 154], *Doriot* – *Дарыё* [2, с. 131, 443], *Chassériaud* – *Шасэрыё* [2, с. 421] і інш., што вядзе да непажаданай неаднастайнасці ў арфаграфіі французскіх уласных імён, пэўнага разрыву паміж энцыклапедычнай і перакладчыцкай практыкай. Формы з *io* ў перакладах з арыгінала ўжываюцца значна радзей: *Petiot* – *Пэцію* [16, с. 265], *Amyot* – *Амію* [5, с. 60] (побач з транскрыпцыйным *Ам'ё* [5, с. 202]). Правапісны разнабой у нейкай ступені закрануў і самі энцыклапедычныя выданні: *Gaboriau* – *Габарыю* [4, т. 6, с. 361] і *Габарыё* [10, т. 2, с. 411]. Прозвішчы *Bériot* і *Blériot* рээстр БелЭн фіксуе ў выглядзе *Берыю* [БелЭн, т. 3, с. 125] і *Блерыю* [БелЭн, т. 3, с. 190], хаця раней спасылкі былі зроблены на *Берыё* [БелЭн, т. 3, с. 89] і *Блерыё* [т. 1, с. 67]. Магчыма, на распаўсюджванне напісання *-іё* / *-ыё* ў дадзенай групе ўласных імён паўплывала аналогія з транскрыпцыйнымі формамі онімаў на /jjo/ і /ijj/, дзе *-іё* / *-ыё* ўзнікаюць заканамерна. Спадзенне ў беларускай перадачы французскіх спалучэнняў, розных па колькасці фанем /jjo/ і /ijj/, з аднаго боку, і /jo/ – з другога, з'яўляецца, аднак, адмоўным бокам транслітарацыйнага адлюстравання /j/ пасля зычнага як *іё* / *ыё*. На жаль, прыведзеныя вышэй напісанні не атрымалі нарматыўнай ацэнкі ў рэдакцыі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» 2008 г.: пры двухскладовым вымаўленні спалучэнне *io* разглядаецца толькі ў становішчы паміж зычнымі і ў пазіцыі пачатку слова [12, с. 14]. Такім чынам, арфаграфічная нерэгламентаванасць транслітарацыйнага адлюстравання /j/ у канцавым спалучэнні зычны + /jo/, неаднастайнасць маўленчай практыкі, нізкая інфарматыўнасць напісанняў *іё* / *ыё* і неадпаведнасць варыянтаў з *io* / *yo* наяўным у беларускай мове фанетычным тэндэнцыям з'яўляюцца аргументамі на карысць паслядоўна транскрыпцыйнай перадачы.

Пачатковая пазіцыя з'яўляецца малахарактэрнай для спалучэння /j/. Пад націскам пачатковае /j/ у энцыклапедычнай практыцы часцей за ўсё адлюстроўваецца транслітарацыйна (як *io*): *Yonne* (рака) – *Іона* [4, т. 16, с. 455; 6, т. 9, с. 484], *Montereau-Fault-Yonne* – *Мантро-фот-Іон* [6, т. 10, карта да с. 630]. Зафіксаваны такса-

ма адзін малаўдалы транскрыпцыйны варыянт: *Yonne* (дэпартамент) – *Йёна* [4, т. 1, с. 482] (побач з *Іона* [4, т. 3, с. 348]). У пачатку слова не пад націскам /j/ транскрыбіруецца літарай *ё* ў перакладах (*Yonnel* – *Ёнэль* [21, с. 109]), але транслітарауецца як *ia* ў энцыклапедычных тэкстах (*Yonnel* – *Іанель* [6, т. 10, с. 640; 4, т. 16, с. 477]).

Увогуле, перадача спалучэнняў /j/, /jo/ не ў апошнім складзе слова (не пад націскам) выклікае значныя цяжкасці. Пасля галосных /j/, /jo/ адлюстроўваюцца двума спосабамі – літарай *я* (пераважна ў энцыклапедычных выданнях) або літарай *ё* (у перакладчыцкай практыцы): *Drioton* – *Дрыятон* [4, т. 6, с. 382], *Guillot* – *Гіятэн* [4, т. 5, с. 246], *Yonnais* – *Нуаянэ* [4, т. 7, с. 198], *Brioché* – *Брыёшэ* [20, с. 123, 366], *Guillaumet* – *Гіёмэ* [24, с. 102 – 104]. Яшчэ большая неаднастайнасць назіраецца пры перадачы /j/, /jo/ пасля зычных. Побач з транскрыбіраваннем гэтых спалучэнняў як *ьё* / *'ё* (*Radoleau* – *Пад'ёло* [23, с. 11 sq.], *Lyotard* – *Льётар* [26, с. 95], *Crédit national* – «Крэдзі насьёналь» [16, с. 301], *Banque nationale de Paris* – «Банк насьёналь дэ Пары» [4, т. 2, с. 281], *ці ья* / *'я* (*La Ciotat* – *Ла-Сьята* [6, т. 10, карта да с. 631], *Championnet* – *Шамп'янэ* [25, с. 146, 148]), шырока ўжываецца іх транслітарацыйнае адлюстраванне. Зафіксаваны наступныя транслітарацыйныя адпаведнікі ненаціскным /j/ і /jo/: *ія* / *ыя*, *іё*, *іа* / *ыа*. Пры гэтым у энцыклапедычных выданнях відавочна пераважаюць напісанні з *ія* / *ыя*: *Lyotard* – *Ліятар* [4, т. 15, с. 211; т. 12, с. 517], *Violine* – *Віяліна* [4, т. 15, с. 228], *Giono* – *Жыяно* [4, т. 16, с. 471–472; 6, т. 10, с. 638]. Гэта мадэль падтрымліваецца замацаванымі рээстрам БелЭн формамі *Viollette-Duc* – *Віяле-ле-Дзюк*, *Coriolis* – *Карыяліс*, *Liotard* – *Ліятар*, *Yonnais* – *Ліянаэ* (параўнайце, аднак, з варыянтам *Ліёнэ* [4, т. 16, с. 393] у тэксце аднаго з артыкулаў). У перакладчыцкай практыцы сустракаюцца ўсе названыя спосабы транслітарацыйнага афармлення: *Lyotard* – *Ліятар* [27, с. 79] і *Ліётар* [27, с. 64–65], *Lyautey* – *Ліётэй* [16, с. 17, 53] і *Ліатэй* [14, с. 104], *Giono* – *Жыяно* [5, с. 67] і інш.

Паколькі развіццё норм беларускай арфаграфіі ў пасляваенны час дэманструе ўсё больш моцную тэндэнцыю да падпарадкавання правапісу апелятыўнай лексікі і ўласных імён у цэлым адным і тым самым правілам, пры перадачы французскіх /j/ і /jo/ варта кіравацца палажэннямі «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», якія рэгулююць напісанне спалучэнняў *io*, *yo* ў запыханых словах [12, с. 14] і ў цэлым мала разыходзяцца з энцыклапедычнай практыкай. У адпаведнасці з гэтымі нормамі /j/, /jo/ пад націскам павінны транскрыбіравацца як *ё* ў пачатку слова або пасля галосных, а не пад націскам – як *я* пасля галосных і як *ё* ў пачатку оніма. Пры транслітарацыйным афармленні націскных спалучэнні /j/ і /jo/ варта перадаваць

як *ьё* (у сярэдзіне слова пасля зычных /z/, /j/, /r/), *іё* (у сярэдзіне слова пасля астатніх зычных), *іо* (у пачатку слова), а ненаціскныя /jɔ/, /jo/ – як *ья* (пасля зычных /z/, /j/, /r/), *ія* (пасля астатніх зычных), *іа* (у пачатку слова).

У «Правілах» 2008 г. не асвятляецца правапіс спалучэнняў *іо*, *іа*, калі яны вымаўляюцца як адзін склад у становішчы пасля зычных. Магчыма, гэта было выклікана няўстойлівасцю пісьмовай практыкі ў дадзеным выпадку. Папярэдні арфаграфічны звод сведчыў, што пасля зычных *л*, *с*, *ц* (мяккага), *дз* і непрыставачных *н* і з злучэнні *іо*, *іа* (з *іо*, *іа*, *уо*) пры іх вымаўленні (у беларускай мове) у адзін склад перадаюцца праз *ьё* пад націскам і *ья* не пад націскам, а пасля астатніх зычных – праз *'ё* пад націскам і *'я* не пад націскам [1, с. 25]. Хутка, аднак, выявілася недастатковая дастасаванасць гэтых палажэнняў да правапісу ўласных імён. Так, італьянскія онімы з ненаціскным канцавым /jo/ пасля зычнага ў энцыклапедычных выданнях рэгулярна пішуцца праз *'ё* (*Verrocchio* – *Верок'ё*, *Pinturicchio* – *Пінтурык'ё* і г. д.), што дазваляе строга дыферэнцыраваць у гэтай пазіцыі спалучэнні /jo/ і /ja/. Перадача ненаціскных /jɔ/ і /jo/ пасля зычных у французскіх уласных імёнах як *ьё* / *'ё* не забяспечвае, аднак, адназначнай фанемнай ідэнтыфікацыі пры адваротнай транскрыпцыі, бо літара *ё* можа ў аналагічных умовах выкарыстоўвацца таксама для адлюстравання спалучэнняў /jɔ/, /jœ/ (*Vieuxtemps* – *В'ётан*, *Dieudonné* – *Дзьёданэ*). Напісанні *ья*, *'я*, у сваю чаргу, прыводзяць да змешвання /jɔ/, /jo/ з /ja/, што з'яўляецца не менш сур'ёзным недахопам і стварае рызыку

несапраўднай аманіміі (напрыклад, у выпадку антрапонімаў *Vionnet* і *Vianney*). Улічваючы большую распаўсюджанасць варыянтаў з літарай *ё*, транскрыпцыю *ьё* / *'ё* варта лічыць больш мэтазгоднай. Аналагічна пасля /jɔ/ фанемы /ɔ/ і /o/ ва ўсіх выпадках трэба перадаваць як *ё*.

Даследаванне энцыклапедычнай і перакладчыцкай практыкі афармлення французскіх уласных імён сродкамі беларускай мовы паказвае, што найбольшая неаднастайнасць пры транскрыбіраванні фанем /o/ і /ɔ/ назіраецца ў становішчы гэтых галосных пасля /j/, /l/ і /r/. Асноўнымі фактарамі, якія спрыяюць варыятыўнасці пры адлюстраванні /o/ і /ɔ/, з'яўляюцца супярэчнасць паміж нормамаі беларускай арфаграфіі і патрабаваннямі інфарматыўнасці (камунікатыўнай функцыяй мовы), недастатковая акрэсленасць правапісных норм у цэлым шэрагу выпадкаў, а таксама канфлікт паміж арыентацыяй на рускую мову ў энцыклапедычнай практыцы і ўсё больш выразнай тэндэнцыяй да адштурхоўвання ад рускай мовы ў перакладных выданнях, да ідэалагічна абумоўленай рэанімацыі некаторых асаблівасцей арфаграфіі дваццатых – пачатку трыццатых гадоў мінулага стагоддзя. Спецыфіка беларускага правапісу прыводзіць да значна большых, чым у рускай мове, інфармацыйных страт пры транскрыбіраванні французскіх /o/ і /ɔ/ (у сувязі з частым супадзеннем у беларускім напісанні /o/ і /ɔ/ з /a/, /a/ або /ɔ/, /œ/), што з'яўляецца перашкодай для паўнацэннага функцыянавання беларускай мовы ў энцыклапедычнай сферы і ў галіне перакладу навуковых тэкстаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; рэд.: К. К. Атраховіч, П. Ф. Глебка. – Мінск : Вyd-va AN BSSR, 1959. – 160 с.
2. *Дэбаш, Ш.* Уводзіны ў палітыку / Ш. Дэбаш, Ж.-М. Пант'е ; пер. з француз. А. Істомін, С. Барысевіч, Ю. Жалезка. – Мінск : ЭўроФорум : Беларус. фонд Сораса, 1996. – 622 с.
3. *Дзюрасэль, Ж.-Б.* Еўропа з 1815 года да нашых дзён : Палітычнае жыццё і міжнародныя адносіны / Ж.-Б. Дзюрасэль. – Мінск : Беларус. фонд Сораса, 1996. – 375, [9] с.
4. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1996–2004. – 18 т.
5. *Брунэль, П.* Што такое параўнальнае літаратуразнаўства? / П. Брунэль, К. Пішуа, А.-М. Русо ; пер. з француз. С. Барысевіча і А. Дынька. – Мінск : ЭўроФорум : Беларус. фонд Сораса, 1996. – 240 с.
6. Беларуская Савецкая Энцыклапедыя : у 12 т. / рэдкал.: П. У. Броўка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыкл., 1969–1975. – 12 т.
7. Бальзак, А. дэ. Габсэк ; Бацька Гар'ё / А. дэ Бальзак ; пер. з француз. У. В. Палупанова, А. В. Дынько. – Мінск : Юнацтва, 1996. – 304 с.
8. *Ралан, Р.* Кала Бруньён : Жывы курылка! / Р. Ралан ; пер. на беларус. мову У. Ламекі. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 160 с.

REFERENCES

1. Pravily belaruskay arfagrafii i punktuatsyi / Akad. navuk BSSR, In-t movaznaustva imya Ya. Kolasa ; red.: K. K. Atrakhovich, P. F. Glebka. – Minsk : Vyd-va AN BSSR, 1959. – 160 s.
2. *Debash, Sh.* Uvodziny u polityku / Sh. Debash, Zh.-M. Pantye ; per. z frantsuz.: A. Istomin, S. Barysevich, Yu. Zhalezka. – Minsk : EuroForum : Belarus. fond Sorasa, 1996. – 622 s.
3. *Dzyurasel, Zh.-B.* Yeuropa z 1815 goda da nashykh dzyon : Palitychnaye zhytstsyo i mizhnarodnyya adnosiny / Zh.-B. Dzyurasel. – Minsk : Belarus. fond Sorasa, 1996. – 375, [9] s.
4. Belaruskaya entsyklopedyya : u 18 t. / redkal.: G. P. Pashkou (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Belarus. Entsykl., 1996–2004. – 18 t.
5. *Brunel, P.* Shto takoye paraunalnaye litaraturaznaustva? / P. Brunel, K. Pishua, A.-M. Ruso ; per. z frantsuz. S. Barysevicha i A. Dynka. – Minsk : EuroForum : Belarus. fond Sorasa, 1996. – 240 s.
6. Belaruskaya Savetskaya Entsyklopedyya : u 12 t. / redkal.: P. U. Brouka (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Gal. red. Belarus. Sav. Entsykl., 1969–1975. – 12 t.
7. Balzak, A. de. Gabsek ; Batska Garyo / A. de Balzak ; per. z frantsuz. U. V. Palupanava, A. V. Dynko. – Minsk : Yunatstva, 1996. – 304 s.
8. *Ralan, R.* Kala Brunyon : Zhyvy kurylka! / R. Ralan ; per. na belaus. movu U. Lameki. – Minsk : Mast. lit., 2001. – 160 s.

9. *Сіменон, Ж.* Пад страхам смерці : роман, аповесці / Ж. Сіменон ; уклад. і прадм. Л. Казыры ; пер. з француз. А. Асташонак. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 368 с.
10. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 1984–1987. – 5 т.
11. *Нёвё, Э.* Сацыялогія сацыяльных рухаў / Э. Нёвё ; пер. з француз. мовы У. Іванова. – Мінск : Прапілеі, 2010. – 152 с.
12. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
13. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: М. В. Біч [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 1993–2003. – 6 т.
14. *Маруа, А.* Падарожжа ў нябыт і яшчэ 24 навелы / А. Маруа ; уклад. і пер. з француз. мовы Ю. Гаўрука. – Мінск : Маст. літ., 1974. – 256 с.
15. *Сімянон, Ж.* Першая справа Мегрэ / Ж. Сімянон ; пер. з француз. мовы Н. Мацяш ; пад рэд. Я. Сямязона. – Мінск : Юнацтва, 1982. – 168 с.
16. *Лякуцюр, Ж.* Шарль дэ Голь / Ж. Лякуцюр ; пер. з француз. З. Коласа. – Мінск : Зміцер Колас, 2009. – 328 с.
17. *Мадьяно, П.* Віла Журба / П. Мадьяно ; пер. з француз. мовы Я. Максіміук // Правінцыя. – 2000. – № 1/2. – С. 139–166 ; 2002. – № 3/4. – С. 136–161.
18. Французская навела XX стагоддзя / уклад., прадм., звесткі пра аўт. Л. Казыры ; з француз. пер. А. Асташонак [і інш.]. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 352 с.
19. *Дэні, А.* Гісторыя эканамічнай думкі / А. Дэні ; пер. з француз. мовы А. Лагвінец, К. Акапаў. – Мінск : Тэхналогія : Беларус. фонд Сораса, 1996. – 736 с.
20. *Бэрк, П.* Народная культура Эўропы ранняга Новага часу / П. Бэрк ; пер. з англ. мовы І. Ганецкая ; рэд. пер. А. Трусава ; навук. рэд. А. Ліс. – Мінск : Тэхналогія, 1999. – 384 с.
21. *Сартр, Ж.-П.* Мур / Ж.-П. Сартр ; пер. з француз. З. Коласа. – Мінск : Колас, 2004. – 264 с.
22. *Мапасан, Г. дэ.* Навелы / Г. дэ Мапасан ; уклад. і камент. С. Шупы ; пер. з француз. Н. Мацяш [і інш.]. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 368 с.
23. *Эшноз, Ж.* 1914 / Ж. Эшноз ; пер. з француз. З. Коласа. – Мінск : З. Колас, 2014. – 100 с.
24. Сэнт-Экзюперы, А. дэ. Планета людзей : Выбранае / А. дэ Сэнт-Экзюперы ; пер. з француз. Н. Мацяш. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 400 с.
25. *Агінскі, М. К.* Мемуары пра Польшчу і палякаў з 1795 да 1810 года / М. К. Агінскі ; пер. з француз. мовы В. Рамановіч ; камент. А. Пашкевіча // ARCHE. – 2015. – № 9. – С. 5–194.
26. Цытатнік // Крыніца. – 1995. – № 5. – С. 94–97.
27. *Каламба, А. П.* «Лістапад, 4, 1995: смерць Дэльёза як падзея» / А. П. Каламба ; пер. з англ. В. Давыдзік // Паміж. – Мінск, 2008. – Вып. 7. – С. 61–82.
9. *Simenon, Zh.* Pad strakham smertsy : raman, apovestsy / Zh. Simenon ; ukklad. i pradm. L. Kazyry ; per. z frantsuz. A. Astashonak. – Minsk : Mast. lit., 1992. – 368 s.
10. Entsyklopedyya litaratury i mastatstva Belarusi : u 5 t. / redkal.: I. P. Shamyakin (gal. red.) [i insh.]. – Minsk : Belarus. Sav. Entsycl. imya Petrusya Brouki, 1984–1987. – 5 t.
11. *Nyovyoy, E.* Satsyyalogiya satsyyalnykh rukhau / E. Nyovyoy ; per. z frantsuz. movy U. Ivanova. – Minsk : Prapilei, 2010. – 152 s.
12. Pravily belaruskay arfagrafii i punktuatsyi. – Minsk : Nats. tsentr pravavoy infarm. Resp. Belarus, 2008. – 144 s.
13. Entsyklopedyya gistoryi Belarusi : u 6 t. / redkal.: M. V. Bich [i insh.]. – Minsk : Belarus. Entsycl. imya Petrusya Brouki, 1993–2003. – 6 t.
14. *Marua, A.* Padarozhza u nyabyt i yashche 24 navely / A. Marua ; ukklad. i per. z frantsuz. movy Yu. Gauruka. – Minsk : Mast. lit., 1974. – 256 s.
15. *Simyanon, Zh.* Pershaya sprava Megre / Zh. Simyanon ; per. z frantsuz. movy N. Matsyash ; pad red. Ya. Semyazhona. – Minsk : Yunatsva, 1982. – 168 s.
16. *Lyakutsyur, Zh.* Charl de Gol / Zh. Lyakutsyur ; per. z frantsuz. Z. Kolasa. – Minsk : Zmitser Kolas, 2009. – 328 s.
17. *Madyano, P.* Vila Zhurba / P. Madyano ; per. z frantsuz. movy Ya. Maksimyayuk // Pravintsyya. – 2000. – № 1/2. – S. 139–166 ; 2002. – № 3/4. – S. 136–161.
18. *Frantsuzskaya navela XX stagoddzya* / ukklad., pradm., zvestki pra aut. L. Kazyry ; z frantsuz. per. A. Astashonak [i insh.]. – Minsk : Mast. lit., 1992. – 352 s.
19. *Deni, A.* Gistoryya ekanamichnay dumki / A. Deni ; per. z frantsuz. movy A. Lagvinets, K. Akopau. – Minsk : Tekhnalogiya : Belarus. fond Sorasa, 1996. – 736 s.
20. *Berk, P.* Narodnaya kultura Eropy rannyyaga Novaga chasu / P. Berk ; per. z angel. movy I. Ganetskaya ; red. per. A. Trusava ; navuk. red. A. Lis. – Minsk : Tekhnalogiya, 1999. – 384 s.
21. *Sartr, Zh.-P.* Mur / Zh.-P. Sartr ; per. z frantsuz. Z. Kolasa. – Minsk : Kolas, 2004. – 264 s.
22. *Mapasan, G. de.* Navely / G. de Mapasan ; ukklad. i kament. S. Shupy ; per. z frantsuz. N. Matsyash [i insh.]. – Minsk : Mast. lit., 1987. – 368 s.
23. *Eshnoz, Zh.* 1914 / Zh. Eshnoz ; per. z frantsuz. Z. Kolasa. – Minsk : Z. Kolas, 2014. – 100 s.
24. *Sent-Ekzyupery, A. de.* Planeta lyudzey : Vybranaye / A. de Sent-Ekzyupery ; per. z frantsuz. N. Matsyash. – Minsk : Mast. lit., 1984. – 400 s.
25. *Aginski, M. K.* Memuary pra Polshchu i palyakau z 1795 da 1810 goda / M. K. Aginski ; per. z frantsuz. movy V. Ramanovich ; kament. A. Pashkevicha // ARCHE. – 2015. – № 9. – С. 5–194.
26. Tsyatnik // Krynitsa. – 1995. – № 5. – С. 94–97.
27. *Kalamba, A. P.* "Listapad, 4, 1995: smerts Delyoza yak padzeya" / A. P. Kalamba ; per. z angl. V. Davydzik // Pamizh. – Minsk, 2008. – Vyp. 7. – S. 61–82.